

was er nog weinig specifiek rooms te herkennen in de verleende hulp, of het moeten de activiteiten ten behoeve van in geestelijke nood verkerende priesters en religieuzen zijn geweest. Over de paus en zijn encycliek, die de geboorteregeling nog eens in felle bewoordingen afwees, haalden katholieke echtparen allang hun schouders op. Bisschop Bekkers had immers al in 1963 op de televisie gezegd dat deze zaken tot de eigen verantwoordelijkheid van de gehuwden behoorden. Daarmee deed hij eigenlijk niets anders dan het in de kring van geestelijke gezondheidswerkers heersende standpunt bisschoppelijk onderschrijven. De helden van deze studie — de psycholoog F. J. J. Buytendijk, de moraaltheoloog Hein Ruygers en de populaire radio-psychiater Kees Trimbos — hadden de geesten van biechtvaders en publiek toen al jaren bewerkt met hun ideaal van een 'gezonde' huwelijksbeleving.

Wat is de winst van de gekozen opzet? De auteur documenteert uiterst gedetailleerd alle stappen en stapjes die hebben geleid tot de opbouw van het katholieke zorgsysteem en bijbehorende denktanks op alle terreinen van de toenmalige geestelijke gezondheidszorg: van medisch opvoedkundige bureaus, huwelijksbureaus, psychiatrische voor- en nazorgdiensten en bureaus voor alcoholverslaafden tot speciale zielzorg voor 'de homoseksuele naaste' en psychotherapie voor geestelijk getormenteerde zielzorgers. Te gedetailleerd. Soms leest het boek als een samenvatting van de vele jaarverslagen en notulen die Westhoff heeft doorgewerkt. Moet de lezer werkelijk het fijne weten van al die verworpen voorstellen, voorbereidende bijeenkomsten en lobbybezoeken? Of erger, dat pastoor Bless op 13 augustus 1957 de audiëntie bij kardinaal Alfrink moest missen vanwege een stremming in het treinverkeer (327), zonder dat uit de tekst blijkt dat de uitkomst van die bespreking door diens afwezigheid ook maar enigszins afweek van wat anders uit de bus was gekomen? Het verhaal leest wat te veel als de *successtory* van de beweging en haar voortrekkers en te weinig als een kritische analyse. Vergelijken met de organisatorische aspecten komen de denkbeelden van de voormannen er bovendien bekaaid vanaf. Westhoff lijkt onvoldoende afstand te hebben gehouden van haar opdrachtgevers, die de 'geestelijke bevrijders' wellicht met een gedenkboek hebben willen eren. De voortreffelijke wetenschapster heeft zich, net als de brave katholieken voor hun 'bevrijding', aan de leiband laten leggen. Dat komt hinderlijk tot uiting in de maar liefst veertien pagina's lange levensschets van de netwerker en naamgever van het Kortenhorstfonds, waar echte 'helden' als de originele denker Trimbos het met een korte beschrijving moeten doen. Dit doet afbreuk aan het grote gewicht van deze studie.

Nelleke Bakker

M. J. van Lieburg, *'Met het beste wat men heeft en kent'. De geschiedenis van het Diaconessenhuis Utrecht 1844-1999* (Kampen: Kok, 2000, 400 blz., ISBN 90435 0173 5).

In dit gedenkboek schetst de auteur een gedegen beeld van anderhalve eeuw protestants christelijke gezondheidszorg aan de hand van het eerste Nederlandse Diaconessenhuis te Utrecht. De diaconessenbeweging streefde ernaar om op een zo breed mogelijk kerkelijk-sociaal terrein bezig te zijn, zoals de zending, het onderwijs, de bejaardenzorg en ook de gezondheidszorg. Het diaconessenhuis in Utrecht profileerde zich echter overwegend als ziekenhuis.

De aanzet tot oprichting van het Utrechtse huis kwam voort uit de kringen van de Réveilbeweging. Als voorbeeld diende het Duitse Diaconessenhuis te Kaiserswerth, dat niet alleen ziekenverpleging en medische behandeling bood, maar ook een belangrijke missionaire rol vervulde bij de verzorging van de zieken. In het inleidende hoofdstuk (11-58) geeft de

auteur een kort overzicht van de internationale Réveilbeweging en de geschiedenis van het Nederlandse diakonessenwezen. Met de oprichting in 1844 van het Utrechtse huis werd dan ook een begin gemaakt met evangelisatie door betoon van barmhartigheid op vele terreinen van het maatschappelijke leven.

Na de inleiding volgt de eigenlijke geschiedenis van het Utrechtse huis, die de auteur in drie periodes verdeelt. De periode 1844-1944 (59-182) is er een van 'manifestatie en profilering': een periode waarin we geleidelijk een ontwikkeling zien waarin de ziekenverzorging steeds meer centraal kwam te staan en de ziekenhuisfunctie van de instelling zich nadrukkelijker profileerde.

Zo werden de pastorale taken die het profiel van de diakones lange tijd nadrukkelijk bepaalden, rond 1900 meer en meer overgelaten aan de geestelijkheid. Het medisch onderwijs sloot ook steeds meer aan bij de lessen die door de Vereniging voor ziekenverpleging werden gegeven. De groei van het Utrechtse huis bespreekt de auteur uitvoerig aan de hand van de verbouwingen en uitbreidingen, hetgeen in 1929 zijn hoogtepunt beleefde met de opening van het nieuwe Diakonessenhuis in aanwezigheid van koningin-moeder Emma.

De periode 1945-1990 (183-234) was er een van interne verwickelingen, en extern kreeg men steeds meer te maken met een regulerende overheid. Het Utrechtse huis moest zijn positie binnen de lokale en regionale gezondheidszorg gaan legitimeren en verdedigen. In de jaren zeventig kwamen er steeds meer verbouwingen om zich bouwkundig aan te passen aan een modern ziekenhuiscomplex. Tevens kwam er een organisatorische aanpassing aan de vernieuwde identiteit, waarin niet langer de diakones, maar de christelijk geïnspireerde gezondheidswerker de bepalende factor zou zijn.

In de jaren negentig (335-360) maakte men zich definitief los van de historische context van het diakonessenwezen. De ingebruikname van de nieuwbouw in het jubileumjaar 1994 vormde een duidelijke markering van deze overgang. De nadruk lag op het patiëntgericht en kostenbewust functioneren als modern ziekenhuis, waarbij profilering door kwaliteit het nieuwe adagium werd.

Aan dit met talrijke foto's geïllustreerde en gedegen boekwerk ging tien jaar onderzoek vooraf. Dit is te zien aan het uitvoerige notenapparaat en de literatuurlijst. Naast het personenregister treffen we enkele bijlagen met alle namen van de diakonessen, medici, directie en bestuur in dienst van het diakonessenhuis. Zoals een gedenkboek betaamt, komen bijna alle bestuursleden en medici in deze studie wel aan de orde. Vooral bij de bespreking van de ontwikkelingen van de medische specialismen komt dit door het vluchtige benoemen, de leesbaarheid van het boek niet altijd ten goede.

Het is dan ook niet een boekwerk dat je in één keer uit leest, maar dat door zijn hoeveelheid aan informatie wel nieuwsgierig maakt naar meer. Zo blijf je je afvragen hoe het verloop van de geschiedenis van het Utrechtse huis zich verhield tot het Nederlandse diakonessenwezen. Deze studie geeft dan ook goede aanknopingspunten voor verder vergelijkend historisch onderzoek van het diakonessenwezen in Nederland.

Edwin Maes

H. van der Laan, *Jan Woltjer (1849-1917). Filosoof, classicus, pedagoog* (Amsterdam: VU-uitgeverij, 2000, 400 blz., f49,90, ISBN 90 5383 688 8).

Jan Woltjer behoort tot de voortrekkers van de neo-calvinistische beweging, welke zich in het